

Varga Bence

300 éve született Adam Smith, a modern közgazdaságtan megalapítója

Adam Smith, the Founder of Modern Economics Was Born 300 Years Ago

ÖSSZEFOGLALÁS

300 éve, 1723-ban született Adam Smith, akinek munkássága nyomán megszületett a modern közgazdaságtan. Adam Smithnek köszönhető ugyanis, hogy a közgazdaságtan, mint tudomány különvált a morálfilozófiától. Fő műve, *A nemzetek gazdagsága* 1776-ban jelent meg, ez tekinthető az első átfogó, gazdasági alapfogalmakat, összefüggéseket egy rendszerbe foglaló, tudományos módszertant alkalmazó politikai gazdaságtannal foglalkozó munkának. Smith széleskörű érdeklődési körének megfelelően fő műve is interdiszciplináris jelleget ölt, hiszen taglalt témái között egyaránt megtalálható a munkamegosztás, a pénz, az áru, az ár, a munkabér vagy a profit, valamint a földjáradék, a tőke és a kamat kérdése is. Munkásságában előremutató, hogy az anyagi gazdagság mellett a környezeti szempontok, az erőforrásokkal való mértékletes bánásmód, azaz a fenntarthatóság is megjelenik Smithnél. Fő műve kapcsán fel kell merüljön bennünk az a napjainkban is aktuális kérdés, hogy mit jelent ma számunkra a nemzetek gazdagsága, miben látjuk ma a nemzetek gazdagságát.

Journal of Economic Literature (JEL)

kódok: B12, Y30

Kulcsszavak: Adam Smith, fenntarthatóság, modern közgazdaságtan, nemzetek gazdagsága

SUMMARY

300 years ago, in 1723, Adam Smith was born, and his work gave birth to modern economics. It is thanks to Adam Smith that economics as a social science separated from moral philosophy. Smith's main work, *The Wealth of Nations*, published in 1776, is often regarded as the first comprehensive work dealing with political economy that incorporates basic economic concepts, connections and applies scientific methodology. In accordance with Smith's broad range of interests, his main work also takes on an interdisciplinary character, since among its discussed topics are the division of labour, money, goods, price, wages, or profit, as well as landrent, capital, and interest. It is forward-looking in his work in that, in addition to material wealth, environmental aspects and the moderate treatment of resources, and thereby sustainability are also apparent in Smith's work. In connection with his main work, the question that is still relevant today should arise: what does the wealth of nations mean to us; where do we see the wealth of nations today?

Journal of Economic Literature (JEL)

codes: B12, Y30

Keywords: Adam Smith, sustainability, modern economics, wealth of nations

DR.VARGA BENCE, PHD, felügyeleti tanácsadó, Magyar Nemzeti Bank (vargabe@mnb.hu)

BEVEZETÉS

Idén 300 éve, hogy Adam Smith, a modern közgazdaságtan megalapítója megszületett. Érthető módon nem kizárólag a skót egyetemek, neves gazdasági intézetek vannak idén „Adam Smith 300” lázban, hanem a világ számos pontján készülnek különböző programokkal, tudományos konferenciákkal, beszélgetésekkel a téma iránt érdeklődők számára. Mit írna ma Adam Smith a jelenlegi problémákról? Teszik fel többen az aktuálisnak számító kérdést világszerte. Az előzőek okán szeretnénk mi is röviden adózni e sorokkal Adam Smith fő művének, *A nemzetek gazdagsága* főbb üzeneteinek bemutatásával.

ADAM SMITH ÉLETE

Bár Adam Smith születésének napja nem ismert, bizonyos, hogy 1723-ban született édesapja halálát követően, és ugyanebben az évben június 5-én keresztelték meg a skóciai Kirkcaldyben. A Glasgow-i Egyetemen morálfilozófiát, az oxfordi Balliol College-ban pedig filozófiát hallgatott. 1748-tól tartott előadásokat Edinburghban többek között irodalom, jog, filozófia és retorika témakörökben. 1751-ben a Glasgow-i Egyetemen a logika professzorává, 1752-ben pedig a morálfilozófia professzorává nevezték ki. 1759-ben jelent meg *Az erkölcsi érzelmek elmélete*, mely magában foglalta több, morálfilozófiával kapcsolatos előadásának tartalmát, és amely már meghozta számára a nemzetközi hírnevet is. Jövedelmezőbb lehetőségek következtében professzori állásáról 1764-ben lemondott és a skót Buccleuch herceg oktatója lett. Gondolatvilágára főként Francis Hutcheson és David Hume hatottak, de többek között Turgot, D'Alembert és Quesney is nagy hatással voltak munkásságára. Fő műve, *A nemzetek gazdagsága* 1776-ban jelent meg, melyet mintegy tízéves előkészítő munka előzött meg. 1778-ban

vámfőtisztviselőként dolgozott Edinburgh-ben, 1783-tól pedig alapító tagja volt a megalakuló The Royal Society of Edinburgh-nek. 67 évesen, 1790-ben hunyt el Edinburghban. Kéziratának jelentékeny részét sajnálatos módon halála előtt megsemmisítette, mindazonáltal tanítványainak feljegyzései alapján több kötet is fennmaradt munkásságáról, például E. Cannan szerkesztésében sikerült kiadni 1896-ban számos előadásának vázlatát is tartalmazó munkát *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms* címmel.

A NEMZETEK GAZDAGSÁGA

A mai napig kiemelkedő jelentőségűnek számitó műve *„A nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata.”* címet viseli, mely az első átfogó, gazdasági alapfogalmakat, összefüggéseket egy rendszerbe foglaló, tudományos módszertant alkalmazó politikai gazdaságtannal foglalkozó munka. Érdeemes megjegyeznünk, hogy mint számos „forradalmi” hatást kiváltó munkánál, így Smith esetében is akadtak kritikusok. Például Schumpeter *A nemzetek gazdagsága* jelentőségét elismerve azon a véleményen volt, hogy az eredeti gondolatot egyáltalán nem tartalmaz (Medema-Samuels, 2000). Gazdasági kérdésekkel foglalkozó gondolkodók természetesen már korábban is munkálkodtak (gondolhatunk például Arisztotelészre vagy Augustinusra), mégis e könyv megjelenésétől (1776) számíthatjuk a modern közgazdaságtudomány kezdetét (a kritikusok véleményétől függetlenül), ekkor szakadt ki ugyanis a közgazdaságtan, mint tudomány a morálfilozófiából (Botos, 2019).

A könyv ismertetése előtt azonban szükséges azt kontextusba helyezni. Glasgow a könyv megírásának időszakában gyors társadalmi és gazdasági fejlődésen ment keresztül, és a gazdasági növekedés következményeként a korábbi vidéki jelleg eltűnőben volt, és helyette egy mo-

dern, városi, kereskedelmi lét vált uralkodóvá több városban, így Glasgowban is. Skócia ennek következtében a korábbiaknál is megosztottabbá vált, egyfelől jelen volt az említett gyorsíramú fejlődés a déli részeken (Lowlands), másfelől viszont a relatíve fejletlennek számító, főként agráriummal foglalkozó felföldi (Highlands) területek is egyaránt megtalálhatóak voltak. Ez a társadalmi és gazdasági változást egyaránt magában hordozó jelenség nem hagyta figyelmen kívül az alacsony, mintegy 1 500 lélekszámú halászfaluból származó Smith-t. Érdeklődési köre egyébiránt – bizonyosan a skót felvilágosodás hatásaként is – rendkívül széles volt, így a természettudományok, asztronómia, matematika, történelem egyaránt érdeklődési körének tárgyát képezte. Ez a szemléletmód egyrészt hozzásegítette, hogy széles ismeretségi körre tegyen szert (többek között James Huttonnal, Benjamin Franklinnel és James Watt-tal is szoros barátságban volt, sőt, utóbbi esetben a gőzgép feltalálásával kapcsolatos kutatások finanszírozásához is valószínűsíthetően hozzájárult), másrészt azt is eredményezte, hogy a problémák azonosításánál és megoldásánál Smith egyfajta holisztikus hozzáállást képviseljen.

Ez a fajta, mondhatnánk interdiszciplináris megközelítés érhető tetten *A nemzetek gazdagsága* című könyvben, mely meglehetősen széles témákat ölel fel. Az első könyvben Smith címszavakban a munkamegosztással, a pénzzel és az árukkal, az árral, a munkabérrel, a profittal, valamint a földjáraadékkal foglalkozik. A munkamegosztás kapcsán Smith egy gombostűkészítő manufaktúra példáját hozza fel, ahol mintegy 18 műveletet (például a drótok húzása, köszörülés, fejkészítés, fényesre csiszolás stb.) különböztet meg, így a szerteágazó tevékenységek következtében egy ember aligha tudna egy tűt elkészíteni naponta, nyilvánvalóan a korabeli viszonyok között. A munkamegosztás tehát – nem függetleníthetően a piac kiterjedtségétől – Smith felfo-

gásában kiemelten fontos, és egy olyan jelenség, amely összekapcsolja a társadalom tagjait és a civilizáció gazdasági aspektusának alapját jelenti, nem utolsó sorban pedig a munka termelékenységére is ezen múlik. A munkamegosztással párhuzamosan megjelenik a csere fogalma is, amelynél az önérdékkövetés kerül előtérbe, ugyanakkor – sok félreértelmezéssel ellentétben – nem kizárólag ez a mozgatórugója Smith értelmezésében a társadalmi tevékenységeknek. Ennek bizonyításához azonban egy másik kiemelkedő munkájához, *Az erkölcsi érzelmek elméletéhez* kell visszanyúlnunk, ahol a szolidaritás és együttérzés is megjelennek. A két könyvben foglaltak közötti ellentmondás azonban csak látszólagos, ugyanis ezek éppen kiegészítik egymást: az egyik könyvben szereplő, alapvetően önérdékkövető módon cselekvő gazdasági szereplők és a másikkban fellelhető együttérző személyek voltaképpen egyek és ugyanazok. Smith gondolatrendszerében ugyanis a kereskedelem és az erkölcs összekapcsolódott a szabad egyének és a szabadpiacok rendszerével. Amikor ez a rendszer megfelelően működik, akkor az erkölcsös magatartás és a kereskedelem egymást erősíti, ha pedig nem (mint ahogy Smith nézetében például a merkantilizmus esetén), akkor a kereskedelem önérdékkövető gyakorlata elnyomja az erkölcsön nyugvó együttérzést (Smith C., 2023).

A cserével kapcsolatban Smith felismeri, hogy ha az üzleti tranzakciókban résztvevő felek valamelyikének nincs a birtokában olyan, amire a másik igényt tartana, akkor szükség van pénzre, amiről ugyanakkor megállapítja, hogy az valójában bármi lehet. Így Smith említ például olyan korabeli skót falut, ahol vasszőget is elfogadtak a termékek ellentételezéseként. Smith megkülönböztette az érték fogalmán belül a használati értéket (hasznosságot) a csereértéktől, valamint az áruk reál (munkában kifejezett) és nominális (pénzben kifejezett) értékét, illetőleg azok természetes és piaci árát is megkülönböz-

tette egymástól. Smith felismerte, hogy az árak sok esetben nem természetes módon alakulnak, ezért azt ettől való eltérés okaival és következményeivel is foglalkozik a keresleti és kínálati összefüggések bemutatásával. A munkabér kapcsán Smith megjegyzi, hogy egyes területeken jellemzően alacsonyan, a megélhetési küszöb szintjén vannak, míg máshol lényegesen meghaladják azt (Skóciában például ebben az időszakban a munkabérek alacsonyabbak voltak, mint Angliában). Ezt a jelenséget Smith a sajátos körülmények és a különböző foglalkoztatási területek különbségei, valamint a gazdaságpolitikai irányok mellett elsődlegesen a munkakereslettel és -kínálattal magyarázta. A profittal kapcsolatban Smith annak változását a piaci verseny szintje mellett a munkabérek változásával indokolta. E tényezők – Smith felfogásában – az ország jólétének növekedésével vagy csökkenésével változhatnak, például a jólét növekedése a munkabérekre is pozitívan hat, ami viszont nyilvánvalóan csökkenti a profitot. Smith fejtegetéseivel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy az elterjedt vélekedéssel ellentétben nem a kereskedők pártján állt (sőt, talán éppen ellenkezőleg), hiszen saját megfogalmazásában a kereskedők „Saját nyereségeik pusztító következményeiről hallgatnak, csak a mások nyereségét fájlalják.” (Smith, 1992:147). A földjáradék tekintetében Smith megállapította, hogy az a földbirtok használatáért fizetett díj, vagyis az a legmagasabb ár, melyet a földbérlő a föld adottságainak figyelembevételével meg tud fizetni.

A második könyv – szintén címszavakban – a tőkével, a pénzzel és a kamattal foglalkozik. Az elsónél jelentősen rövidebb, ugyanakkor hasonlóan jelentékeny könyvben Smith a tőke fogalmán belül már megkülönbözteti az álló tőkét (pl. gép, berendezés, ahol a termelés járul hozzá a profithoz) a forgótőkétől (ebben az esetben a profit az értékesítésből származik). A pénz fogalmával kapcsolatban Smith megemlíti

a vásárlóerő fontosságát, e mellett a papírpénz kibocsátással és váltóleszámitolással is részletesebben foglalkozik. A második könyvben szerepel ennek az időszaknak az egyik leghíresebb, és talán legtöbbet félreértelmezett metaforája, mely a „láthatatlan kézre” vonatkozik, ti. „*Ebben is, mint sok más esetben, láthatatlan kéz vezeti őt egy cél felé, melyet ő nem is keresett.*” (Smith, 1992:449) A különböző közgazdasági iskolák különféle véleményekkel voltak és vannak a „láthatatlan kéz” értelmezésével kapcsolatban. E keretek között nem vállalkozhatunk ennek mélyreható elemzésére, annyit azonban megjegyeznénk, hogy Smith ezzel megteremtette az egységes természetes rend koncepcióját, ami a természeti törvények alapján működik (Viner, 1927). A túlzott szabadpiaci értelmezésektől azonban Smith tartózkodott, például nem volt híve sem a szabad bankalapításoknak, szabályozatlan banki tevékenységeknek, sem pedig az állami szerepvállalás túlzott háttérbe szorításának. Így ír például az egyik, általa nem nevesített skót bank létrehozásával kapcsolatban: „*Az elképzelés nemes volt, de kevés bölcsességgel valósították meg, az enyhítendő baj természetét és okait pedig nyilván félreismerték. Az új bank minden régi banknál liberálisabban kezelte mind a folyószámlahiteleket, mind a váltóleszámitolások kérdését. (...) Műveletei révén íme így súlyosbította ez a bank az enyhíteni szándékolt komoly országos bajt.*” (Smith, 1992:356). Az állami szerepvállalást illetően pedig három funkciót is tulajdonít az államnak, nevezetesen a társadalom tagjainak belső és külső védelmét, az igazságtalanságokkal és elnyomással szembeni védelmet (hangsúlyozva az igazságszolgáltatás függetlenségének fontosságát), valamint olyan intézmények és közfeladatok ellátását (pl. közműszolgáltatás), amelyeket a magánszemélyeknek nem állna érdekükben ellátni (megjegyzendő, hogy ebben az időszakban az állami feladatok számossága általánosságban alacsonyabb volt). Megkülönbözteti a produktív (eladható terméket előállító)

és improduktív (nem kapcsolódik hozzá értékesíthető termék) munkát is egymástól (Smith, 1992; Medema-Samuels, 2000; Farkas, 2022).

A *nemzetek gazdagsága* azonban nem kizárólag az anyagi gazdagságot jelenti Smith nézetrendszerében. Az anyagi gazdagság mellett a környezeti szempontok, az erőforrásokkal való mértékletes bánásmód, azaz a fenntarthatóság is megjelenik Smith munkásságában (Smith C., 2023), hiszen ez is a mindenkori vagyon részét képezi. Smith a tőke és a fenntarthatóság kapcsolatáról a következőket írja: „*Mind az álló-, mind pedig a forgótőkének az a kizárólagos rendeltetése és végső célja, hogy a közvetlen fogyasztásra tartalékolható készletek állagát fenntartsa és növelje. Ezek biztosítják a nép táplálékát, ruházatát és lakását.*” (Smith A., 1992:323) Tehát a fenntartás és a növekedés is kiemelt szerepet kapott Smith felfogásában, melyhez érdemes azt is hozzátennünk, hogy a tőke fogalmába Smith már az emberi tőkét egyaránt beleértette (McLaughlin, 2023).

KÖVETKEZTETÉSEK

Nyilvánvalóan Adam Smith munkásságával kapcsolatban is számos kritika megfogalmazható, úgymint a gazdagság, a vagyon korlátozott értelmezése vagy az emberi jólét szempontjainak nem kellő figyelembevétele. Ugyanakkor ne feledjük, hogy munkáit a korabeli körülmények figyelembevételével szükséges olvasnunk. Talán jelen ismertetésből is látható, hogy érdemes újra elővinnünk a Smith-i gondolatokat, és fontos lenne a munkásságában is megjelenő értékrendi és etikai megfontolások, szempontok fokozottabb figyelembevétele a közgazdaságtudományban. Mít írna ma Adam Smith a jelenlegi problémákról? Tettük fel a kérdést az írás elején, azonban amit szintén fel kell(ene) tegyünk kérdésként, hogy mit jelent ma számunkra a nemzetek gazdagsága, miben látjuk a nemzetek gazdagságát?

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Botos Katalin (2019): *Egy pénzügyes közgazda gondolatai a közgazdaságtan megváltásáról*. Polgári Szemle, 15. évf. 1–3. szám, 2019, 133–144., DOI: 10.24307/psz.2019.0908
- Farkas Beáta (2022): *A közgazdasági gondolkodás rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- McLaughlin, Eoin (2023): *Where is the wealth of nations in the 21st century?* Lessons from History. Economics Observatory, 12 July 2023. Elektronikus elérhetőség: <https://www.economicsobservatory.com/where-is-the-wealth-of-nations-in-the-21st-century> Letöltés ideje: 2023. augusztus 24.
- Medema, Steven G. – Samuels, Warren J. (eds.) (2000): *Lionel Robbins: A History of Economic Thought. The LSE Lectures*. Princeton University Press.
- Smith, Adam (1992): *A nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Smith, Craig (2023): *A much grander system*. Newsletter of the Royal Economic Society, Issue no. 201, April 2023.
- Viner, Jacob (1927): *Adam Smith and Laissez Faire*. The Journal of Political Economy, Vol. 35, No. 2. (Apr. 1927), pp. 198-232.